

SCIENCE
PROBLEMS.UZ

ISSN: 2181-1342 (ONLINE)

№ 9 (3) - 2023

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ
ДОЛЗАРЬ МУАММОЛАРИ

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ
СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES
AND SOCIAL SCIENCES

ЭЛЕКТРОН ЖУРНАЛ

ЭЛЕКТРОННЫЙ ЖУРНАЛ

ELECTRONIC JOURNAL

ISSN: 2181-1342 (Online)

Сайт: <https://scienceproblems.uz>

DOI: 10.47390/SCP1342V3I9Y2023

SCIENCEPROBLEMS.UZ

**ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ
ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ**

№ 9 (3)-2023

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-
ГУМАНИТАРНЫХ НАУК**

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

ТОШКЕНТ-2023

БОШ МУҲАРРИР:

Исанова Феруза Тулқиновна

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

07.00.00-ТАРИХ ФАНЛАРИ:

Юлдашев Анвар Эргашевич – тарих фанлари доктори, сиёсий фанлар номзоди, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Мавланов Уктам Махмасабирович – тарих фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Хазраткулов Абдор – тарих фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети.

08.00.00-ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ:

Карлибаева Рая Хожабаевна – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Худойқулов Садирдин Каримович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Азизов Шерзод Ўктамович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Божхона институти;

Арабов Нурали Уралович – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Холов Актам Хатамович – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Шадиева Дилдора Хамидовна – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент в.б, Тошкент молия институти;

Шакаров Қулмат Аширович – иқтисодиёт фанлари номзоди, доцент, Тошкент ахборот технологиялари университети

09.00.00-ФАЛСАФА ФАНЛАРИ:

Ҳакимов Назар Ҳакимович – фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Яхшиликков Жўрабой – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Ғайбуллаев Отабек Мухаммадиевич – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат чет тиллар институти;

Ҳошимхонов Мўмин – фалсафа фанлари доктори, доцент, Жиззах педагогика институти;

Носирходжаева Гулнора Абдукаҳхаровна – фалсафа фанлари номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Турдиев Бехруз Собирович – фалсафа фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Бухоро давлат университети.

10.00.00-ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Ахмедов Ойбек Сапорбаевич – филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Кўчимов Шухрат Норқизилович – филология фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Салахутдинова Мушарраф Исамутдиновна – филология фанлари номзоди, доцент, Самарқанд давлат университети;

Кучкаров Раҳман Урманович – филология фанлари номзоди, доцент в/б, Тошкент давлат юридик университети;

Юнусов Мансур Абдуллаевич – филология фанлари номзоди, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Саидов Улугбек Арипович – филология фанлари номзоди, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси.

12.00.00-ЮРИДИК ФАНЛАРИ:

Ахмедшаева Мавлюда Ахатовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Мухитдинова Фирюза Абдурашидовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Эсанова Замира Нормуратовна – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган юрист, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳамроқулов Баҳодир Мамашарифович – юридик фанлар доктори, профессор в.б., Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети;

Зулфиқоров Шерзод Хуррамович – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Жамоат хавфсизлиги университети;

Хайитов Хушвақт Сапарбаевич – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси

Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Асадов Шавкат Ғайбуллаевич – юридик фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Сайдуллаев Шахзод Алиханович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Юсупов Сардорбек Баходирович – юридик фанлар доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Амиров Зафар Ақтамович – юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD), Ўзбекистон Республикаси Судьялар олий кенгаши ҳузуридаги Судьялар олий мактаби;

Жўраев Шерзод Юлдашевич – юридик фанлар номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Бабаджанов Атабек Давронбекович – юридик фанлар номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети.

13.00.00-ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ:

Хашимова Дильдархон Уринбоевна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ибрагимова Гулнора Хавазматовна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Закирова Феруза Махмудовна – педагогика фанлари доктори, Тошкент ахборот технологиялари университети ҳузуридаги педагогик кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тармоқ маркази;

Тайланова Шоҳида Зайниевна – педагогика фанлари доктори, доцент.

19.00.00-ПСИХОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Каримова Василя Маманосировна – психология фанлари доктори, профессор, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Ҳайитов Ойбек Эшбоевич – Жисмоний тарбия ва спорт бўйича мутахассисларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш институти, психология фанлари доктори, профессор

Умарова Навбаҳор Шокировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети, Амалий психологияси кафедраси мудири;

Атабаева Наргис Батировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Қодиров Обид Сафарович – психология фанлари доктори (PhD), Самарканд вилоят ИИБ Тиббиёт бўлими психологик хизмат бошлиғи.

22.00.00-СОЦИОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Латипова Нодира Мухтаржановна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири;

Сеитов Азамат Пўлатович – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети;

Содиқова Шоҳида Мархабоевна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон халқаро ислом академияси

23.00.00-СИЁСИЙ ФАНЛАР

Назаров Насриддин Атакулович – сиёсий фанлар доктори, фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент архитектура қурилиш институти;

Бўтаев Усмонжон Хайруллаевич – сиёсий фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири.

ОАК Рўйхати

Мазкур журнал Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссияси Раёсатининг 2022 йил 30 ноябрдаги 327/5-сон қарори билан тарих, иқтисодиёт, фалсафа, филология, юридик ва педагогика фанлари бўйича илмий даражалар бўйича диссертациялар асосий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхати (Рўйхатга) киритилган.

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари электрон журнали 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.
Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” масъулияти чекланган жамият.

Таҳририят манзили:
Тошкент шаҳри, Яққасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил: scienceproblems.uz@gmail.com
Телеграм канал: https://t.me/scienceproblems_uz

МУНДАРИЖА

07.00.00 – ТАРИХ ФАНЛАРИ

- Matajonov Rahimjon Akramovich*
“VII-VIII ASRLARDA ARAB XALIFALIGI ISTILOSIGA QARSHI KURASHDA MAHALLIY
HUKMDORLARNING O‘RNI VA ROLI” MAVZUSIGA OID INGLIZ TILLI TADQIQOTLAR
TAHLILI 10-16
- Облобердиев Жасурбек Косим угли*
МЕРЫ НАКАЗАНИЯ, ПРИМЕНЯЕМЫЕ В БУХАРСКОМ ЭМИРАТЕ В КОНЦЕ XIX - НАЧАЛЕ XX
ВВ 17-22

08.00.00 – ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ

- Турсунов Бекмухаммад Омонович*
МИЛЛИЙ ИҚТИСОДИЁТ РАҚОБАТБАРДОШЛИГИНИ БАҲОЛАШНИНГ МЕЗОН ВА
КЎРСАТКИЧЛАРИ 23-34
- Курпаяниди Константин Иванович*
ИССЛЕДОВАНИЕ ТРАНСФОРМАЦИИ ЭКОНОМИКИ: ВЫЗОВЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ СИСТЕМ
УПРАВЛЕНИЯ ПРЕДПРИЯТИЙ ЧЕРЕЗ ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ РЕФОРМЫ 35-44
- Ahmedov Shohjaxon*
O‘ZBEKISTONDA SHAKANA SAVDONI RIVOJLANISH TENDENSIYALARI TAHLILI 45-51
- Кулибоев Азамат Шоназарович*
БЮДЖЕТ ТАШКИЛОТЛАРИДА БУХГАЛТЕРИЯ ҲИСОБИНИНГ ХУСУСИЯТЛАРИ 52-62
- Рўзиев Абдумалик Ортиғалиевич*
МИЛЛИЙ ИҚТИСОДИЁТНИ РАҚАМЛАШТИРИШНИ БАҲОЛАШДА МИҚДОРИЙ ВА
АХБОРОТ ТАҲЛИЛИ МЕТОДОЛОГИЯСИ 63-73
- Abduraxmanova Shoxida Ravshanovna*
TIBBIYOT MUASSASALARIDA RAQOBATBARDOSHLIKNI BOSHQARISHNI
TAKOMILLASHTIRISH 74-80
- Davronov Istamxo‘ja Olimovich*
МЕНМОНХОНА ХИЗМАТЛАРИ РАҚОБАТБАРДОШЛИГИ ВА СИФАТИНИ ВАНОЛАШ
USULLARI 81-86
- Маматов Бахадир Сафаралиевич*
ҲУДУДЛАРДА ИНВЕСТИЦИЯВИЙ МУҲИТ ЖОЗИБАДОРЛИГИНИ ОШИРИШ
МАСАЛАЛАРИ 87-96
- Шолдаров Дилшод Азимиддин ўғли*
КАМ ТАЪМИНЛАНГАН ОИЛАЛАР УЧУН НАФАҚА ВА МОДДИЙ ЁРДАМ ТАЙИНЛАШ ВА
ТЎЛАШ ТАРТИБИ 97-104
- Баратов Махсудали Назиралиевич*
МИКРОМОЛИЯВИЙ ТАШКИЛОТЛАР ФАОЛИЯТИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ –
ТАДБИРКОРЛИК ФАОЛЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШНИНГ МУҲИМ ОМИЛИ 105-116

<i>Ergashev Islom Ismoilovich</i> KESKIN RAQOBAT SHAROITIDA XIZMAT KO'RSATISH KORXONALARI INVESTITSION JOZIBADORLIGINI OSHIRISHNING METODOLOGIK ASOSLARI	117-127
<i>Қодиров Азизжон Анварович</i> ЎТИШ ИҚТИСОДИЁТИ МАМЛАКАТЛАРИДА ЭКОТУРИЗМНИ РИВОЖЛАНТИРИШ АМАЛИЁТИ	128-136
<i>Эшонкулов Акмал Кудратович</i> ПРОБЛЕМЫ ПРОВЕДЕНИЯ АНАЛИЗА ДЕНЕЖНЫХ ПОТОКОВ ХОЗЯЙСТВУЮЩИХ СУБЪЕКТОВ В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН	137-142
<i>Астанов Шерзод Рустамович</i> ЎЗБЕКИСТОНДА ТУРИЗМНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА ИНВЕСТИЦИОН ЛОЙИХАЛАРНИ ЖАЛБ ҚИЛИШНИНГ ТАШКИЛИЙ МЕХАНИЗМИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ	143-150
09.00.00 - ФАЛСАФА ФАНЛАРИ	
<i>Abdullayev Ibodulla Abdullayevich</i> YOSHLARNI MILLIY G'URUR RUHIDA TARBIYALASHDA OILA VA OILAVIY QADRIYATLARDAN UNUMLI FOYDALANISH USULLARI	151-155
<i>Turabova Sevara Kattaqulovna</i> BAHS-MUNOZARALARDA QO'LLANILADIGAN TUZOQLAR VA MANIPULYATSION (SPEKULYATIV) USULLAR	156-164
<i>Alimatova Nargis Abduxalilovna</i> BARQAROR RAQOBAT USTUNLIGI-RAQOBATBARDOSHLIK OMILI	165-174
<i>Allayarova Marhabo Mavlonovna</i> UCHINCHI RENESSANS DAVRIDA YOSHLAR BADIY IJODINI RIVOJLANTIRISH ZARURIYATI	175-179
<i>Рахманов Баҳодир</i> СИНЕРГЕТИК ТАФАККУР: ФАЛСАФИЙ МЕРОСИМИЗНИ ТАДҚИҚ ЭТИШНИНГ АҲАМИЯТИ	180-186
<i>Abdiraxmanov Muzaffar Zaripbayevich</i> ABU ALI IBN SINONING XORAZM MA'MUN AKADEMISIDAGI FAOLIYATI	187-191
<i>Mirzaxalov Xojiakbar Tajibayevich</i> JAMIYATDA GENDER TENGLIGI MUAMMOSINING IJTIMOY-FALSAFIY TAHLILI	192-197
<i>Azimov Ashirali Mehmonboyevich</i> XOTIN-QIZLAR GENDER MA'RIFATINING IJTIMOY BARQARORLIKKA TA'SIRI	198-202
<i>Azimov Sherzod</i> PHILOSOPHICAL REFLECTION ON THE ROLE AND SIGNIFICANCE OF SPORT IN SOCIETY	203-207
<i>Абдурахмонович Хасан Иброхимович</i> ЎЗБЕКИСТОНДА ЁШЛАР ИННОВАЦИОН ТАФАККУРИНИ ЮКСАЛТИРИШНИНГ УСТУВОР ЙЎНАЛИШЛАРИ	208-216

10.00.00 - ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ*Kuliyeva Dilshoda Alijon qizi*

QUMAN TOPISHMOQLARINING O'ZBEK FOLKLORIDAGI PARALLEL SHAKLLARI 217-223

Teshabaeva Dilfuza Muminovna, Abduxalilova Gulbaxor Karabaevna

ТУРИЗМ СОҲАСИГА ОИД СЎЗ ВА ИБОРАЛАРНИ ПРЕФИКСЛАР ЁРДАМИДА

ЯСАЛИШИ 224-230

Abdinazarov Uktam Qushoqovich

INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA GIPPOLOGIK TERMINLARNING LINGVISTIK TADQIQI.. 231-236

Axmedova Shaxodat Maxmutovna

O'ZBEK XALQ PAREMALARIDA SHIFO KONSEPTINING IFODALANISHI..... 237-241

Ruziyev Xusniddin Baxritdinovich

JAHON TILSHUNOSLIGIDA PAREMALAR TADQIQI 242-246

Vositov Otabek Toxirjonovich

TABIATNING ATMOSFERA HODISASI UMUMIY MA'NOSI VA LEKSIK SEMANTIKA

GURUHLARNING STRUKTURAL XUSUSIYATLARI 247-253

Hodir Raхmatуллаев

НАЗАР ЭШОНҚУЛ НАСРИДА ШАРПА АРХЕТИПИНИНГ ТАЛҚИНИ 254-260

12.00.00 - ЮРИДИК ФАНЛАР*Мамасобиров Давронбек Эрназарович*

ВАТАНДОШЛАР БИЛАН ИШЛАШ: ҚИЁСИЙ-ҲУҚУҚИЙ ТАҲЛИЛ 261-270

Urakov Djahongir Rajabovich, Sharipovasror Safar o'g'li

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI QONUN HUJJATLARIDA FUQAROLIK JAMIYATI

INSTITUTLARNING HUQUQIY ASOSLARI 271-276

13.00.00 - ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ*Djamaldinova Shaxlo Obloberdiyevna*

OLIY TIBBIY TA'LIM MUASSASALARI TALABALARI HISSIY-KOMMUNIKATIV

KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH 277-281

Umarova Zaxro Abduraxim qizi

TALABALAR MUSTAQIL TAYYORGARLIGINI RIVOJLANTIRISHDA NOSTANDART FIKRLASH

(THINKING OUTSIDE THE BOX) NING ROLI 282-287

Kadirov Ramz Turabovich

TALABA-AKTYORLARNING SAHNA NUTQIGA OID BILIM VA KO'NIKMALARINI

TAKOMILLASHTIRISHNING SPETSIFIK TEXNOLOGIYALARI (DARS JARAYONIDAGI

MASHG'ULOTLAR MISOLIDA) 288-295

Khabiba Madaminovna Jurabekova

THE ROLE AND SIGNIFICANCE OF LISTENING IN THE FORMATION OF COMMUNICATIVE

COMPETENCE OF STUDENTS IN RUSSIAN LESSONS 296-302

<i>Nishonov Akmal Obidovich, Xamrakulov Xamidullo Turgunboyevich</i> KLAUSTERLI O'ZARO TA'SIR SHAROITIDA INFORMATIKA O'QITUVCHILARINING MALAKASINI OSHIRISH JARAYONINI MODELASHTIRISH MASALALARI	303-310
<i>Ergashev Murodbek Ikromovich</i> MUSIQA TA'LIMIDA O'QUVCHILARNING KREATIV VA IJTIMOYIY KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISHNING MAVJUD IMKONIYATLARI	311-316
<i>Utkirov Nusrat Kamilovich</i> BO'LAJAK JISMONIY TARBIYA MUTAXASSISLARINI TAYYORLASHNING KASBIY-PEDAGOGIK KOMPETENTLI TA'MINOTINI RIVOJLANTIRISH	317-322
<i>Yulbarsova Xurshida</i> BO'LAJAK SOTSIOLOGLARDA IJTIMOYIY KOMPETENTLIKNI RIVOJLANTIRISHNING TASHKILY-PEDAGOGIK JIHATLARI	323-329
<i>Baychayev Fazliddin Xusenovich</i> BO'LAJAK KON-METALLURGIYA SANOATI MUTAXASSISLARINING ELEKTROSTATIKAGA OID NAZARIY BILIMLARINI MUSTAHKAMLASH	330-335
<i>Muminov Ulmas Ravshanqulovich</i> O'ZBEKISTONDA "MAHALLA INSTITUTI" NING MAHALLIY O'Z-O'ZINI BOSHQARISH – ORGANI SIFATIDA SHAKLLANISHI, UNING HUQUQIY ASOSLARINI YARATILISHI	336-341
<i>Tajibayeva Ma'mura Tojidinovna</i> AJDODLARIMIZ PEDAGOGIK TA'LIMOTLARINI O'RGANISH ASOSIDA TALABALARDA G'OYAVIY DUNYOQARASHINI RIVOJLANTIRISH	342-346
<i>Askarova Zulayxo</i> BOSHLANG'ICH TA'LIM JARAYONIDA O'QUVCHILARNING FIKRLASH DARAJASINI ANIQLASHDA INNOVATSION METODLARDAN FOYDALANISH SAMARASI	347-352
<i>Akhmadjonova Diyora Dilshod qizi</i> EXPLORING THE EFFECTIVENESS OF TEACHING THROUGH ONLINE PLATFORMS	352-362
<i>Jumaniyazova Go'zal</i> OLY O'QUV YURTI TALABALARINI PIRLSGA YO'NALTIRILGAN TOPSHIRIQLARNI TAYYORLASHGA O'RGATISH METODIKASI	363-367
<i>Xusaanova Leyla Yunusova</i> СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ В ОБУЧЕНИИ ФОНЕТИКЕ: ТЕХНОЛОГИИ И МЕТОДЫ	368-373
<i>Xudayberganov G'ayrat Quranboyevich</i> МАТЕМАТИК КРЕАТИВ TAVSIFDAGI MASALALARNING BOSHLANG'ICH SINFI O'QUVCHILARIDA КРЕАТИВ FIKRLASHINI FANLARARO ABSSESSIAL VA ORDINATAL BOG'LAB SHAKLLANTIRISHDAGI O'RNI VA ROLI	374-379
<i>To'xtasinov Muhammadjon</i> PEDAGOGLAR KASBIY KOMPETENLIGINI OSHIRISHDA UZLUKSIZ METODIK XIZMATNING O'RNI	380-384

Eshnazarov Murod Karimovich

GERMENEVTIK YONDASHUV ASOSIDA TA'LIM MAZMUNINI RIVOJLANTIRISH

IMKONIYATLARI 385-391

09.00.00 – Фалсафа фанлари

Turabova Sevara Kattaqulovna,
falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Termiz iqtisodiyot va servis universiteti
«Ijtimoiy-gumanitar fanlar» kafedrasida dotsenti
E-mail: turobova.sevara@mail.ru

BAHS–MUNOZARALARDA QO‘LLANILADIGAN TUZOQLAR VA MANIPULYATSION (SPEKULYATIV) USULLAR

Annotatsiya. Mazkur maqolada bahs–munozaralarda taktik usul sifatida qo‘llaniladigan tuzoqlar va manipulyatsion (spekulyativ) usullarning mantiqiy gnoseologik tahlili berilgan. Bahslashish san’atining taktik strukturasi manipulyatsiya qilish va dalillash usulining o‘zaro nisbatiga muvofiq, tuzoqlarni aynan bir konkret xususiyatiga qarab klassifikatsiyalashning iloji bo‘lmasada, biroq maqolada kelgusida erist bilan ro‘para kelganda himoya vositasiga ega bo‘lish maqsadida ko‘p uchraydigan tipik tuzoqlar ajratib ko‘rsatilgan

Kalit so‘zlar: bahs, tuzoq, manipulyatsiya, muloqot, mantiqiy tuzoq, psixologik tuzoq, axborot.

Turabova Sevara Kattakulovna
Doctor of Philosophy (PhD) in Philosophy
Associate Professor, Termez University of Economics and Service

TRICKS AND MANIPULATIVE (SPECULATIVE) METHODS USED IN DISPUTES

Abstract. This article provides a logical and epistemological analysis of tricks and manipulative (speculative) techniques used as a tactic in disputes. Although it is not possible to classify tricks according to one specific feature, according to the mutual correlation of the method of manipulation and argumentation in the tactical structure of the art of argumentation, the article highlights the most common typical tricks in order to have a means of protection in the event of a collision with erist in the future.

Key words: argument, trick, manipulation, communication, logical trick, psychological trick, information.

Турабова Севара Каттакуловна,
доктор философии по философии (PhD)
доцент Термезского университета экономики и сервиса

УЛОВКИ И МАНИПУЛЯЦИОННЫЕ (СПЕКУЛЯТИВНЫЕ) МЕТОДЫ, ИСПОЛЬЗУЕМЫЕ В СПОРАХ

Аннотация. В данной статье проводится логико-эпистемологический анализ уловок и манипулятивных (спекулятивных) приемов, используемых в качестве тактического приема в спорах. Хотя классифицировать уловки по одному конкретному признаку, по взаимному соотношению метода манипулирования и аргументации в тактической структуре искусства аргументации не представляется возможным, в статье выделены наиболее распространенные типовые уловки с целью иметь средство защиты при столкновении с эристом в будущем.

Ключевые слова: аргумент, уловка, манипуляция, общение, логическая уловка, психологическая уловка, информация.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SP1342V3I9Y2023N18>

Kirish. Ma'lumki, shaxslararo muloqot madaniyati ijtimoiy hayotning murakkab hodisasi sifatida o'ziga xos rivojlanish mantiqiga ega. Hozirgi zamonaviy sivilizatsiya o'z rivojlanishining tubdan yangi bosqichiga ko'tarilgan bo'lib, bunda axborot inson hayotidagi asosiy qadriyatlardan biriga aylandi. Tez rivojlanayotgan axborotlashtirish jarayonining asosini tashkil etuvchi yangi texnik vositalar va axborot texnologiyalarining ommaviy ravishda qo'llanilishi hozirgi zamon kishisining hayot tarzini, uning tafakkuri va madaniyatiga qo'yiladigan talablarni o'zgartirdi. Hech kimga sir emaski, zamonaviy jamiyatda texnik vositalar yordamida aloqani jadal rivojlantirish uchun sharoitlar paydo bo'lmoqdaki, natijada axborot resurslari va texnologiyalari asrida so'z axborot shakllaridan biri sifatida ong va ruhiyatga ta'sir ko'rsatish orqali insonning hatto ruhiy holati va salomatligiga ijobiy yoki salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lgan kuchli vosita xususiyatiga ega bo'ldi. Bu esa axborot hukmronligining ikkinchi bir tomoni bo'lib, u muloqot madaniyati muammolarini dolzarblashtirmoqda.

Manipulyatsiya va mantiqiy tuzoqlar uzoq davrlardan buyon mavjud bo'lib kelayotgan muloqot hodisasi hisoblanadi. Ma'lum bir bosqichlarga kelib ilm-fan nutqiy muloqotda noqonuniy usullardan, muloqotga to'siqlar yaratuvchi tuzoqlardan foydalanadigan shaxsni qoralash yo'nalishida rivojlana boshladi. Mazkur jihatlar bugungi kunda: manipulyatsiya sabablari, manipulyatorlarning belgilari va ularga ta'sir qilish usullari shaklida keskin savollar mavjudligi bilan ham dolzarb bo'lib qolmoqda. Biroq, hozirgi kunda murakkab voqeliklarga asoslangan zamonaviy ritorika ilmi nafaqat manipulyatsiya usullari va vositalaridan foydalanishga izn bermoqda, balki taklif va tavsiyalar ham keltirmoqdaki, bu borada zamonaviy ritorikaning mashhur tadqiqotchilaridan biri bo'lgan Bredemeyerning quyidagi mulohazasi e'tiborlidir: "Barcha kommunikativ texnik usullar va vositalar aslida o'z-o'zicha neytraldir, ularning halol yoki nomard usulligi faqat qo'llanilganda, oq yoki qora ritorikaga aylanganda sodir bo'ladi" [3. 8].

Ma'lumki, tadqiqotchilar orasida "insonga manipulyativ ta'sir ko'rsatishning kelib chiqish tarixini Yevropa madaniyatida izlash kerak" degan umumiy nuqtai nazar mavjud. Ammo, biz bunday qarashni to'g'ri deb hisoblamaymiz. Manipulyatsiya hodisasi ilk bor Sharqda paydo bo'lgan va shakllana boshlagan, bunga asos sifatida sharqliklarning individual, milliy va ijtimoiy psixologiyasining ajralmas qismi bo'lgan strategik fikrlashning san'at asarlari shaklidagi namunalari masalan aynan qadimgi Xitoyda "36 ta strategiya to'g'risida risola" [17], Sun-Szining "Urush san'ati to'g'risida risola" [22. 223], Guygu-Szining [23. 448] manipulyativ kommunikatsiyaning metaforik sxemalarda o'z ifodasini topgan risolalarini misol qilib keltirish mumkin.

Faqat bir necha asr o'tgachgina, Sharq madaniyatlarida shaxslararo muloqotda allaqachon keng tarqalgan manipulyativ yondashuv G'arbda ham keng tarqala boshladi. So'nggi ikki ming yillikda u ko'plab Yevropa sivilizatsiyalaridagi muloqot madaniyati va amaliyotiga kirib bordi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. Mazkur paragrafda biz bahs-munozaralarda taktik usul sifatida qo'llaniladigan tuzoqlar va manipulyatsion (spekulyativ) usullarga e'tiborimizni qaratamiz. Ba'zida, mohir eristlar agar ularning maqsadi bahsda g'alaba qozonish

bo'ladigan bo'lsa bahs–munozaraning barcha qoidalariga zid keladigan usullarni ataylabdan ishlatishadi. Bular “sofizm” va “sofistik hiylalar” deb ataladi. Buning oqibatida qobiliyatsiz polemistlar, ayniqsa, mantiqiy madaniyatga ega bo'lmaganlar, o'zlari anglamagan ravishda paralogizm shaklidagi xatoga yo'l qo'yishlari mumkin.

Bahs jarayonida “bahsni o'zi uchun yengillashtirish, raqibi uchun esa qiyinlashtirish maqsadida qo'llaniladigan usullar mavjud bo'lib” [21. 20], munozara qoidalarini buzishga olib keladigan bu usullar – tuzoqlar deb ataladi. Manipulyatsiya deganda esa, V.P. Moskvinning fikri bilan ifodalaganda [frans. manipulatio<lot. manipulus – hovuch< manus –qo'l] “bahsda bir tomonlama ustunlikni ta'minlash maqsadida adresatga yashirin ta'sir ko'rsatish” [19. 355] tushuniladi.

Brennan, M.D “manipulyatsiya – bu o'z manfaati yo'lida boshqalardan foydalanish, ularni boshqarish orqali ularga ta'sir ko'rsatishdir” [6] deydi. Meyordan oshgan manipulyatsiya — bu axloqiy tamoyillarni hurmat qilmaydigan, aldaydigan va boshqalarning zaifligi va ishonuvchanligidan foydalanadigan nayrangchilar, firibgarlar va yolg'onchilarning hiylasidir [5]. Eng kamida manipulyatsiya boshqalarning hisobidan nazorat o'rnatish, foyda olish yoki imtiyozlarni qo'lga kiritish uchun o'tkaziladigan ta'sirdir.

Bugungi kunda argumentlash nazariyasida mantiqiy xatolar” (fallacies) deb nom olgan “tuzoqlar”ni yolg'on (buzilgan) dalillarning maxsus turlari sifatida o'rganilib kelinmoqda[Aberdein, A 2014; Amossy, R 2010; 2013; Walton, D. 1995]“. Bu dalillarning “yolg'on” (buzilgan)ligi, bir tomondan “virtue argumentation theory”ning subyektiv faktori bilan belgilansa [Karimov, A.R. 2018; Aberdein, A. 2010; 2014 йил; Gascón, J.Á. 2017], boshqa tomondan, bunday dalilni shakllantirish mahorati, ya'ni uning qanchalik mohirligi (skillful) [Aberdein, A. 2014] bilan aniqlanadi.

Bundan tashqari, bahslashayotganda munozara shartlariga ko'ra mantiqiy xato va deviatziyalarni topish va rad etishga mas'ul bo'lgan raqibdan shu mas'ullikdan qochmasligini nazorat qilish muhim ahamiyatga ega. Shu maqsadda bugungi kunda didaktik amaliyotda keng qo'llaniladigan – argumentativ bahs-munozara olib borish ko'nikmalarini shakllantirishga [Conti, de M 2013] qaratilgan “mantiqiy xatolar nazariyasi” (Theory of Fallacy) [Eemeren, van F.H. 1992; Eemeren, van 2009; Tindale, Ch. W. 2007; Walton, D. A. 1995] ishlab chiqilmoqda.

Muhokama. G'arbda an'anaviy tarzda o'rganiladigan, ammo, afsuski, bizning mamlakatimizda hali ham aksariyat mutaxassislarga noma'lum bo'lgan manipulyatsion (spekulyativ) usullar, mantiqiy va psixologik tuzoqlarning belgilari dalillash nazariyasi va amaliyoti doirasidagi o'zbek konseptual-terminologik bazasining (ehtimol, ma'lum tarixiy sabablarga ko'ra) zaifligida namoyon bo'lganligini inobatga olib biz bahslarda uchraydigan manipulyatsiya va mantiqiy tuzoqlarni tadqiq etishni o'zimizga vazifa qilib qo'ydik. Zero, aynan shu turdagi tuzoqlar argumentatsiyaning ritorik o'lchovini tashkil qiladi. Afsuski, ushbu konseptual tizimni bilmaslik yurtimizdagi mantiq ilmini tadqiqotini kuchsizlantiradi, shunga muvofiq yurtimizda dalillash nazariyasi va amaliyotining hozirgi rivojlanish darajasining zaifligidan dalolat beradi (bu G'arb va ayniqsa anglo-amerikan mantiqiy-ritorik an'analari bilan qiyosiy tanish bo'lgan har bir kishi uchun ayon).

Dalillash madaniyati [ingl. the argument culture] deyilganda, nafaqat Grays postulatlarini (xususan, xushmuomalalik maksimlari)ga rioya qilish va “raqibning argumentidagi nozikliklar va nomuvofiqliklar”ni aniqlash qobiliyatidan iborat, balki shuningdek, afsuski, bizga deyarli noma'lum bo'lgan mantiqiy, psixologik, informatsion va lingvistik tuzoqlar va manipulyatsiya

sxemalarini aniqlash va zararsizlantirish usullaridan xabardor bo'lishni ham anglatadi. Ushbu paragrafdan maqsad milliy madaniyatimizdagi ana shu bo'shliqni to'ldirishdir.

MDH davlatlari olimlaridan I.A.Gerasimova "tuzoq" deyilganda dalillash talablarining bevosita har qanday buzilishlarini (qasddan buzilgan taqdirda, bu xato deyiladi) yoki dalillash texnikasidan g'arazli maqsadlarda foydalanishni, yoki ratsional muloqotning axloqiy, psixologik, kognitiv norma va talablarini buzishni nazarda tutadi.

Nguyen Txi Txu esa bahs-munozaradagi tuzoqlarni – "bahslashish san'atini egallash yo'lidagi birinchi qadamlardan biri sifatidagi raqibni manipulyatsiya qilish va dalillash usulidir" deya xarakterlaydi [9. 46]. S.Povarninning "Bahs san'ati" nomli asarida ham bahs-munozarada o'z mavqeyini yaxshilash, dushmanning mavqeyini murakkablashtirish uchun qo'llaniladigan turli tuzoq va hiyla-nayranglarga murojaat qilinganligini kuzatishimiz mumkin.

Bahslashish san'atining taktik strukturasi manipulyatsiya qilish va dalillash usulining o'zaro nisbatiga muvofiq, tuzoqlarni aynan bir konkret xususiyatiga qarab klassifikatsiyalashning iloji yo'q, biroq ko'p uchraydigan, tipik tuzoqlarni kelgusida erist bilan ro'para kelganda himoya vositasiga ega bo'lish maqsadida ajratib ko'rsatsa bo'ladi. S. Povarnin bunday tuzoqlarni "yo'l qo'yiladigan", "yo'l qo'yilmaydigan" va "psixologik" turlarga bo'lgan [20. 120].

Bahsda g'alaba qozonishga yordam beradigan taktik tuzoqlarni A. Ivin ham "yo'l qo'yiladigan va yo'l qo'yilmaydigan tuzoqlarlar" ga bo'lganligini uchratish mumkin. Birinchi usul asosan texnik xususiyatga ega bo'lib, unda ayyorlik elementlari bor bo'lsa-da, ammo to'g'ridan-to'g'ri yolg'on yo'q. Ikkinchi usuldagi tuzoqlarda esa bevosita turli aldanchi-xiyla harakatlar kuzatiladi [3: 163].

U. Vinokur qo'llagan tasnifga ko'ra tuzoqlar mantiqiy va psixologik turlarga bo'linadi. Mazkur muallifning bahs-munozaradagi tuzoqlarni tavsifida A.Shopengauerning "Eristika, yoki bahslarda g'alaba qozonish san'ati" asari asos qilib olingan [14. 60]. Muallif ataylabdan tuzoqlarni joiz va nojoiz usullarga ajratmaydi. U "inson polemikada o'zini cheklamasligi va o'ziga samarali ko'rinadigan har qanday uslubni qo'llashi kerak" ligini ta'kidlaydi.

Natijalar. Demak, "yo'l qo'yiladigan tuzoqlar" eristning o'zi uchun bahsni yengillashtirish maqsadida ishlatiladi, ular asosan texnik xarakterga ega bo'ladi. Masalan: ba'zida raqibning keltirgan asoslariga shu zahotiy oq javob topilmay qoladi. Shunchaki "kallaga fikr kelmay qoladi, xolos". Shunday paytlarda imkon qadar raqibga sezdirmasdan javob bir oz kechiktiriladi. Masalan: raqibga atayin keltirgan asoslari haqida ma'lumot berishini so'rab murojaat etiladi. Yoki, vaqt yutish maqsadida javob uzoqdan boshlab kelinadi. Shu bahonada vaqtdan foydalaniladi va fikr jamlanib izlagan javob shakllantirilib olinadi. Albatta bu xiyalani raqibga sezdirmasdan puxtalik bilan amalga oshirish kerak.

Navbatdagi xiyala, odamning ruxiy-psixologik mexanizmi bilan bog'liq. Ba'zida bahs jarayonida arzimas e'tirozlarga ham fikr kelmay qolishi mumkin. Odam "o'zini yo'qotadi". Bunday xolat ayniqsa uyatchan, asabiy kishilarda uchraydi. "Kalla bo'm-bo'sh" bo'lib qoladi. Bor narsa xam esdan chiqib ketgan bo'ladi. Shuningdek bunday xolga kishi juda toliqqanda yoki hayajonlanganda xam uchraydi. Shunday holatda polemistga ahvolini imkon boricha atrofga sezdirmaslikka harakat qilishi tavsiya etiladi. Xususan, atrofga dovdirab qaramaslik, ovozi zaiflashtirmaslik, gapini qat'iy ifodalash maqsadga muvofiqdir. Aks holda raqib va atrofda kuzatuvchilar nazarida "sinib qolish mumkin" [20. 49].

Yo'l qo'yilmaydigan tuzoqlar esa ulardan butunlay farq qiladi. N.V. Blajevich bunday tuzoqlarda raqibga ta'sir ko'rsatishning turli xil nomaqbul usullari qo'llanilishini aytib o'tib, ularni "to'g'ridan-to'g'ri yolg'on ishlatish, harakatlarni soxtalashtirish, jamoatchilikning emotsiyasiga murojaat etish" va hokazolar ko'rinishda xarakterlaydi [12. 223].

1-jadval

Bahsni noto'g'ri yuritish usullari va unga qarshi choralar

Bahsni noto'g'ri yuritish usullari	Bahsni noto'g'ri yuritish usullariga qarshi choralar
Opponentga nisbatan bahs jarayonida so'z, imo-ishora, mimika va ba'zi xatti-harakatlarda ifodalanadigan hurmatsiz munosabat.	Bahs jarayonida sizga nisbatan hurmatsiz munosabatni boshidanoq to'xtata biling, bahs ishtirokchisi sifatida buning uchun barcha asoslarga ega ekanligingizni doimiy ravishda aniq ko'rsating. Agar bu yordam bermasa, apponentni qattiqroq va o'tkirroq shaklda yana bir bor ogohlantiring.
Bahsda muhokama mavzusidan chetga chiqish	Bahsni to'xtating. Muhokama qilinayotgan muammoning asl mazmuniga e'tibor qarattirib, bosh mavzuga qayting va raqibga bu boradagi xatolarini ko'rsating.
Bahsda diqqatning mayda-chuyda narsalar, arziyas kichik xatolargaga qaratilishi va ularning bo'rttirilishi.	Bahsdagi bosh muammoni ko'rsating va uni ikkinchi darajali masala bilan taqqoslang. Shuningdek o'zingizning asoslaringiz va qarshi dalillaringizdagi ustuvorlikning muhim ahamiyatini namoyish qiling.
Muxim bo'lgan tushunchalarning mujmal talqin shaklida o'rin almashtirilishi	Muxim bo'lgan tushunchalarning aniq ta'rifi, umumiy ma'nosi va asosiy belgilarini ko'rsatib o'ting
G'arazli mish-mishlarini tarqatish	Informatsiyaning manbalarini, uning ishonchligini tasdiqlovchi dalillarni, uni tekshirish imkoniyatini, voqea guvohlarining mavjudligi va ularning ma'lumotlarini taqqoslash natijalarini oydinlashtiring Mish-mishlarni rad etishning optimal usullarini tanlang

Manipulyatsiya. Manipulyatsiya oddiy ta'sir o'tkazish va ishontirishdan farq qiladi. Ta'sir o'tkazish odatda zararsiz deb hisoblanadi, chunki u ta'sir o'tkazilayotgan shaxsni ta'sirni qabul qilish yoki qilmaslik huquqini hurmat qiladi va ortiqcha majburlamaydi [10]. Ishontirish — bu boshqalarni odatda ma'lum bir maqsad zahirida istalgan xatti-harakat tomon yo'naltira olishlik qobiliyatidir. Ta'sir o'tkazish va ishontirish na salbiy va na ijobiydir [7]. Buni hayotiy misollar yordamida izohlashga harakat qilamiz. "Agar ko'cha-ko'yda kimdir bizdan "Termiz"ga borish yo'lini so'rasayu, biz unga "Denov" tomonga boradigan yo'lni ko'rsatib yuborsak, bu manipulyatsiya emas, balki shunchaki yolg'on ma'lumot berish hisoblanadi. Bu holat manipulyatsiya hisoblanishi uchun, biz o'sha odamning ongostiga yashirin yo'llar bilan ta'sir ko'rsatib, Termizga boraman deb turgan joyida "o'z xohishiga ko'ra " Denovga borish istagini uyg'otishga erishishimiz kerak" [16. 56]. Zotan, manipulyatsiya bu ong ustidan

hukmronlik o'rnatiş bo'lib, unda inson ruhiyati, xatti-harakatlari va dunyoqarashiga ta'sir ko'rsatiladi.

Manipulyatsiya uchun motivatsiya o'z-o'ziga xizmat qilish yoki boshqalarga yordam berish yoki foyda keltirish bo'lishi mumkin [9].

2-jadval

Manipulyatorlar foydalanadigan odatdagi zaifliklar

Zaiflik	Tavsif
Soddalik yoki g'o'rlik	B'zi odamlar ayyor, makkor, shafqatsiz bo'lishi mumkinligini qabul qilishi qiyin bo'lgan yoki ulardan foydalanganlarida buni, "tan olmaydigan" odamlar.
Meyordan ortiq ko'nuvchan bo'lish	Boshqalarning aybsiz ekanligiga ishonishga va ularni o'rniga o'zini qo'yib ko'rishga hayrixoh bo'lgan odamlar.
O'ziga past baho berish	O'ziga shubha bilan qarashdan, o'ziga bo'lgan ishonch va qat'iyatning yetishmasligidan qiynaladigan va o'z-o'ziga rahm qilishga juda oson o'tadigan odamlar.
Meyoridan ortiq intellektualizatsiyalash	Manipulyatsiya qiluvchilarni tushunishga urinuvchi va ularda o'ziga yarasha shunga sabablari bor deb ishonuvchi odamlar.
Emotsional qaramlik	Bo'ysunuvchanlik yoki tobelik xususiyatiga ega bo'lgan odamlar. Odam qanchalik emotsional jihatdan qaram bo'lsa, u shunchalik oson ekspluatatsiya va manipulyatsiya qilinishi mumkin.
Ochko'zlik	Ochko'z va egri odamlarni osonlik bilan axloqsiz yo'l tutishga ko'ndirish mumkin.

Har qanday holatda bunday manipulyatsion ta'sir vositalari va tuzoqlar ochiq fosh etilishi va munozaralarda ularga ruxsat etilmasligi kerak.

Shunisi qiziqki, insonning aynan xayoliy dunyosiga tashqaridan osonlikcha ta'sir ko'rsatish mumkin. Muhimi shundaki, bu ta'sir doim yashirin xarakterga ega bo'lib, insonning o'zi buni ko'pincha payqamaydi. Bu jarayonni manipulyatsiya mexanizmi boshqaradi.

Manipulyatsiyaning muhim jihatlaridan biri shundaki, u orqali obyektning xatti-harakatlarini dasturlash mumkin. Manipulyator doim insonning aynan ruhiy dunyosini mo'ljalga oladi. Bunda manipulyatsiya obyektiga shaxs sifatida qaralmaydi. Manipulyator uchun u shunchaki ta'sir ko'rsatishning obyekt bo'ladi. Agar odam o'ziga qaratilgan murojaatlarning asl mohiyatini bilib tursa, yashirin maqsadlardan xabardor bo'lsa, bu holatga manipulyatsiya sifatida baho berib bo'lmaydi. Shunday ekan, manipulyatsiyaning maqsadlari fosh etilgan taqdirda, shu vaqtdan boshlab ta'sir ko'rsatishning manipulyativ xarakteri yo'qoladi.

Manipulyatsiya mexanizmi ishga tushishi uchun soxta reallik yaratiladi, mana shu nuqtada manipulyatorga ommaviy axborot vositalari yordamga kelishi mumkin. Gap shundaki, ommaviy axborot vositalari auditoriyaga ma'lumot shaklidagi tayyor xulosalarni uzatadi, keyinchalik esa bu qarashlar odamlar tomonidan shaxsiy xulosalari sifatida o'zlashtiriladi. Odamlar manipulyator tomonidan da'vat etilgan o'sha xatti-harakatlarni amalga oshirganda buni hatto payqamaydi ham, negaki bularning barchasini o'z xohish-irodalari bilan bajarayotganlik tasavvuri ularga allaqachon singdirilgan bo'ladi.

3-jadval

Manipulyatsiyaga qarshi chora-tadbirlar

Usul	Tavsif
o'zini o'zi emotsional darajada nazorat qila bilish.	Hissiyotga berilmasdan aql-idrok orqali qaror qabul qilish, shuningdek, oqilona fikrlashni afzal ko'rish. Har qanday holatda his-tuyg'ularingiz va emotsiyalaringizdan nazorat qilishni o'rganing va qaror qabul qilishda ularni nazorat ostida saqlang. Shunda, siz manipulyator insonlarni sizga nisbatan ular foydalanadigan asosiy qurolidan mahrum qilgan bo'lasiz.
Vaqtning to'g'ri rejalashtiring	Vaqt cheklovlari ko'pincha noto'g'ri qarorlar qabul qilish uchun sabab bo'ladi va haqiqiy manipulyator buni biladi. U sizni o'ziga jalb qilish va imkon qadar tezroq rozi bo'lishingiz uchun qo'lidan kelganini qiladi. Shoshilmang! O'ylashga vaqtingiz bo'lsa, vaziyatni ehtiyotkorlik bilan baholashga harakat qiling. Natijada, bu o'zingizdagi muammolardan qutulish imkonini beradi.
«Yo'q» deyishni o'rganing.	Ko'pincha osonlikcha manipulyatsiya qilinadigan odamlar qanday qilib rad qilishni bilishmaydi. Ular kimlar bilan muloqotga kirishayotganligini bilishadi lekin o'zlarini himoya qilish uchun hech narsa qila olmaydilar. Ular oddiy narsalarga nisbatan ham yo'q deyish imkoniyatiga ega bo'lmaydilar. Bunday vaziyatda manipulyator bu insonlardan samarali foydalanadilar.
Manipulyatorning niyatlarini oshkor qilish.	Manipulyatsiyadan himoya qilishning faol usuli - manipulyatorning niyatlarini aniq oshkor qilishdan iborat. Ovozningizdagi qat'iy va ishonchli ohang bilan aniq savollar bering yoki raqibingiz ko'zlayotgan maqsad haqida to'g'ridan-to'g'ri so'rang. Savollar juda muhim. So'rang! Muloqot qilayotganda xulq-atvorlar haqidagi mutoyiba va kinoya gplardan foydalanish ham yaxshi himoya yechimi hisoblanadi.
Manipulyatsiyaga qarshi turing.	Suhbatdoshingizning yashirin niyatlarini tushunganingizda, ularni payqaganingizni ko'rsatishga shoshilmang. U sizni zulmatda deb o'ylaganicha harakat qilsin. Shunday qilib, vaziyat sizning nazoratingiz ostida bo'ladi.
Muloqot ko'nikmalarini rivojlantirish.	Kommunikativ odamlarni manipulyatsiya qilish qiyin. Ular boy muloqot tajribasiga ega va kimdir ulardan foydalanishga harakat qilganda buni tez va osongina payqay olishadi. Maqsadli muloqot odatlarini rivojlantiring va siz manipulyatorlardan himoyalanasiz.

Xulosa. Keltirilgan fikrlardan ko'rinadiki, manipulyator insonlardan himoyalashning asosiy usullarini bilish bugungi kun uchun eng muhim hisoblanadi. Darhaqiqat insonlar ommasini o'z maqsadlari yo'lida boshqarishga harakat qilishlar soni ortib borishi bilan birga ulardan himoyalash usullarini bilish maqsadga muvofiq.

Bugungi dunyo voqealari – manipulyatsiyaning yaqqol ko'rinishidir, biroq bu alohida shaxslar ongiga ta'sir ko'rsatish emas, butun bir millatlar, jamiyatlar ongiga ta'sir ko'rsatishdir. Odamlarga ularning qadriyatlarini va qarashlariga mohiyatan zid bo'lgan soxta maqsadlar osonlikcha singdirilmoqda. Muammo shundaki, auditoriyaning aksar qismi o'zi qabul qilayotgan axborot oqimini tahlil qilish, juda bo'lmaganda, o'sha ma'lumotlarning to'g'ri yo

noto'g'riligini tekshirib ko'rishni istamaydi. Chunki axborotni shunchaki qabul qilish unga baho berish, tanqidiy nazar solishdan ancha osonroqda.

Manipulyativ ta'sirning xavfiligi shundaki, ta'sir doirasiga tushib qolgan odam nafaqat o'ziga uqtirilgan harakatni amalga oshiradi, balki ich-ichidan bu harakatni o'z xohishiga ko'ra amalga oshirayotganiga sidqidildan ishonib qoladi. Manipulyatsiya o'z oldiga qo'ygan maqsadlariga erishdi deb hisoblanishi uchun, odamning xatti-harakatlari butunlay dasturlanishi, hatto uning avvalgi qarashlariga zid bo'lgan tushunchalar ham u tomonidan qadriyat sifatida qabul qilinadigan bo'lishi kerak. Bundan ko'rinib turibdiki, manipulyatsiya ikki tomonlama ta'sir ko'rsatish deganidir. Manipulyator obyektga ta'sir ko'rsatishni boshlaydi, o'z navbatida obyekt esa manipulyatsiya jarayonining hamkoriga aylanadi.

Adabiyotlar//Литература//References:

1. Aberdein, A. In defence of virtue: The legitimacy of agent-based argument appraisal/ A. Aberdein // *Informal Logic*, 34(1). 2014. – P. 77–93.
2. Aberdein, A. Virtue in argument / A. Aberdein // *Argumentation*, 24(2). 2010. – P. 165–179.
3. Amossy, R. *Apologie de la polémique* / R. Amossy. – Paris: Presses Universitaires de France, 2013. – 240 p.
4. Amossy, R. *L'argumentation dans le discours* / R. Amossy. – P.: Armand Colin, 2010a. – 256 p.
5. Bereczkei, Tamás. *Machiavellianism The Psychology of Manipulation*, First, London: Taylor and Francis Group, 2017. ISBN 9781315106922.
6. Brennan, MD. „Signs of Emotional Manipulation“. www.webmd.com. WebMD.
7. Duncan. „Influence Versus Manipulation: Understand The Difference“. www.forbes.com.
8. Gascón, J.Á. Brothers in Arms: Virtue and Pragma-Dialectics / J.Á. Gascón // *Argumentation* 31, 2017. – P. 705–724.
9. Ngoc, Nguyen Nhu; Tuan, Nham Phong; Takahashi, Yoshi (October 2020). [„A Meta-Analytic Investigation of the Relationship Between Emotional Intelligence and Emotional Manipulation“](#).
10. Nichols. „The Ethics of Manipulation“. *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Stanford University.
11. Walton, D. *A Pragmatic Theory of Fallacy* / D. Walton. – The University of Alabama Press, Tuscaloosa, 1995. – 324 p.
12. Блажевич Н.В.//Логика для следователей:учебник.2-е изд. Тюмень.2013. – С.223.
13. Бредемайер К.Черная риторика: Власть и магия слова / Карстен Бредемайер; Пер. с нем. — 2-е.изд. — М.: Альпина Бизнес Букс, 2005 — С. 8.
14. Винокур, В.А. Уловки в споре. / В.А. Винокур. - СПб. : Речь, 2005. – С.5.
15. Винокур, Т.Г. Говорящий и слушающий. Варианты речевого поведения. / Т.Г. Винокур. - М. : Наука, 1993. –С. 60.
16. Доценко Е. Л. Психология манипуляции: феномены, механизмы и защита. М., 1996. – С.56.
17. Зенгер Х. фон. Стратагемы: О китайском искусстве жить и выживать: Знаменитые 36 стратагем за три тысячелетия: Пер. с нем. М., 1995 [Электрон, ресурс]. Режим доступа: <http://galactic.org.ua>
18. Каримов, А.Р. Глубокое разногласие и аргументативные добродетели / А.Р. Каримов // *Общество: Философия, История, Культура*. №1, 2018. – С. 21–24.

19. Москвин В. П. Аргументативная риторика : теоретический курс для филологов / В. П. Москвин. — Изд. 2-е, перераб. и доп. — Ростов н/Д : Феникс, 2008. — С.355.
20. Поварнин С.И.// Искусство спора: О теории и практике спора. М., 1993. (Воспроизведено по 2-му изд. Петроград., 1923).Гл.XII.-С.49.
21. Сидельникова Т. Т. Уловки как разрешенные и запрещенные приемы деловой и неформальной коммуникации //Национальная ассоциация ученых. – 2021. – №. 68-1. – С. 20.
22. Сунь Цзы, (VI-V вв. до н. э.). Искусство войны [Текст] : [с комментариями и пояснениями : 12+] / Сунь-Цзы ; [пер. с китайского В. В. Башкеева]. - Москва : АСТ, сор. 2019. – 223.
23. Тайный канон Китая. Гуй Гу-цзы. 36 стратегем. 100 глав военного канона" /[сост. Владимир Малявин]. - Москва.: РИПОЛ Классик, 2016., 448 с.

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ 9 (3) – 2023

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари” электрон журнали 2020 йил 6 август куни 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.

Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” масъулияти чекланган жамияти

Таҳририят манзили:

100070. Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил:

scienceproblems.uz@gmail.com

Боғланиш учун телефонлар:

(99) 602-09-84 (telegram).